

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

ВИТОПТОВА В.А. – науковий співробітник

orcid.org/0000-0002-3153-8087

Український науково-дослідний інститут продуктивності агропромислового комплексу
(НДІ «Украгпромпродуктивність»)

Постановка проблеми. Для української економіки в цілому, в тому числі для аграрного комплексу, з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну, 2022 рік став шоковим. З перших днів і місяців громадяни України і весь бізнес переймалися винятково власною безпекою і лише ближче до літа бізнес почав оживати. Але, оцінюючи стан економіки за 2022 рік, можна стверджувати, що наш бізнес виявився стійкішим, ніж очікувалося і навіть після зимових блекаутів було очевидно, що господарська діяльність у країні буде відновлюватися.

Світовим банком була проведена Швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення [1], яка визначила, що в період з лютого 2022 року по лютий 2023 року аграрний сектор України поніс прямі збитки, завдані активам, в сумі 8,7 мільярдів доларів США. Також через скорочення виробничих потужностей непрямі втрати склали 31,5 мільярдів доларів США. Тобто, в загальному, за рік повномасштабного вторгнення аграрний сектор України поніс збитки на суму 40,2 мільярдів доларів США. Окремо проводилась оцінка втрат і збитків, нанесених системам зрошення та водовідведення, яка становить 380,5 млн та 282,5 млн доларів США відповідно. Також на розмінування необхідно витратити 37,6 мільярдів доларів США. Тобто, за оцінкою Світового банку, в період десятиліття (з 2023 року по 2033 рік), витрати на відновлення та реконструкцію аграрного сектору України становитимуть 29,7 мільярдів доларів США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку економіки України в умовах воєнного часу, наслідків і викликів, які постали перед нашою країною, знайшли відображення у наукових працях таких вітчизняних вчених-економістів: Антонюк В.П., Біла І.С., Близнюк В.В., Венгер В.В., Горбач Л.М., Ілюхіна В.В., Ковальчук Н.О., Онищенко С.В., Скрипниченко М.І. та інших. Ця тема також знайшла відображення і в дослідженнях та публікаціях державних і приватних інституцій: Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту економіки та прогнозування НАН України тощо.

Мета – дослідити сучасний стан сільського господарства України та проблем, що виникли з початку повномасштабної війни з РФ.

Методи досліджень. В процесі розробки використовувалися математично-статистичні методи, метод

порівняння, розрахунково-конструктивний, балансовий та інші.

Результати досліджень. В Україні, в 2022 році, доходи від експорту сільськогосподарської продукції зросли до 52% від усіх експортних надходжень в порівнянні з доходами 2021 року (41%). Це пояснюється тим, що ми зменшили асортимент або кількість експорту інших основних продуктів (метали, руда обладнання та інше). Але в абсолютних цифрах вартість експортованої сільськогосподарської продукції в 2022 році становила 21 мільярд доларів США проти 27 мільярдів доларів США в 2021 році (тобто спостерігається зниження експорту на 22,2% за рік) [3].

На протязі 2022–2023 років максимальний вплив на прибутки від реалізації продукції сільського господарства мали логістика експорту та значне підвищення цін на ПММ та інші матеріально-технічні ресурси.

До початку повномасштабної війни Україна експортувала 95% зернових та олійних культур чорноморськими портами. З лютого 2022 року ця продукція перевозилась до країн ЄС через дунайські порти, залізницею та автоперевезеннями, що значно підвищило витрати на транспортування та перевалку. Часткове відновлення перевезення агропродукції Чорним морем із серпня 2022 року підтримало аграрників і дало їм змогу реалізовувати продукцію з меншими затратами на логістику. Але до довоєнних обсягів експорту навіть не наблизило.

Нараду з цим, через девальвацію гривні, знизилась витрати на заробітну плату і єдиний податок IV групи. Але, в той же час, ціни на паливно-мастильні матеріали, добрива та ЗЗР, запчастини до техніки та насіннєвий матеріал значно збільшились, так як ці ресурси мають фіксовані ціни в доларах або євро.

Орендна плата за землю у 2021–2022 роках була майже не змінною. З 2023 року ріст орендної плати за землю склав до 10%, що також негативно вплинуло на загальну собівартість сільськогосподарської продукції. Така ж ситуація в 2021–2022 роках відбувалась і з оплатою праці. Але, вже в 2023 році більшість аграрних підприємств підвищили рівень оплати праці з метою мотивації робітників і хоча б частковою компенсацією девальвації гривні та інфляції [4].

Сільське господарство України в 2022 році втратило понад 40 млрд дол. США в першу чергу через втрату посівних площ, зниження врожайності, виник-

нення додаткових витрат на логістику, скорочення експорту сільськогосподарських товарів.

Величезним впливом на спроможність нашої країни виробляти продовольство стали такі фактори, як втрата та пошкодження засобів виробництва, нестача людських ресурсів, різке підвищення цін на паливно-мастильні матеріали, добрива та засоби захисту рослин. Особливо це виявилось під час проведення весняно-польових робіт у 2022 році. На той час ранніми зерновими було засіяно близько 79% площ, а восени – лише 60% полів були засіяні озимими культурами [2].

На даний час основні овочеві регіони України, які в промислових масштабах вирощували і реалізовували понад 35% овочів, досі частково окуповані або перебувають у безпосередній близькості до зони бойових дій. На сьогодні, в результаті військового втручання, біля 20% валового виробництва товарної овочевої та 46% баштанної продукції втрачено. В кінцевому підсумку дефіцит складає біля 2 млн. т овочів та 230–250 тис.т баштанних продовольчих культур.

В 2023 році спостерігається збільшення об'ємів виробництва сільськогосподарської продукції до 5% в порівнянні з 2022 роком [5]. Не дивлячись на те, що посівні площі скоротилися на 25%, аграрії пристосовуються до ведення бізнесу в умовах воєнного часу, змінюють асортимент продукції, відшукують нових поставальників, ринки збуту, також можливості зниження собівартості своєї продукції та витрат на реалізацію та зберігання.

Від початку повномасштабної війни 840 підприємств було релоковано з небезпечних регіонів. Понад 650 підприємств, хоч і планували перемістити свої виробничі потужності в більш безпечні регіони України, відмовились від релокації, мотивуючи це тим, що території, на яких вони розташовані, вже деокуповані, або в цих регіонах покращилась безпекова ситуація. З цієї ж причини на попередні місця повертаються деякі підприємства. Це стосується в основному Харківської, Сумської та Чернігівської областей.

До Львівської області було релоковані найбільша кількість підприємств – майже 20%. До Чернівецької – 9,8%, Івано-Франківської – 8,3%, Хмельницької – 7,3%, та Тернопільської області – 6,3% підприємств [6]. Найменша кількість підприємств була релоковані в Кіровоградську, Житомирську та Одеську області, відповідно 17, 6 та 3 підприємства.

Бойові дії у східних і південних регіонах України завдали великої шкоди для економіки. Хоча в цих регіонах налічувалась третина підприємств, але вони виробляли більше половини від загальної вартості реалізованої продукції. Також, через війну, вимушеними мігрантами стали понад 6 мільйонів людей.

Але, попри складнощі, з якими зіткнулася Україна, аграріям все ж таки вдалося на достатніх рівнях виробляти зернові та олійні культури, і навіть не тільки для внутрішнього споживання, а й для експортування.

Хоча у 2023 році спостерігається зниження збитків у виробників агропродукції від вирощування зернових та олійних культур, все ж таки вирощування трьох з п'яти культур залишилось збитковим. Наразі прибуток був отриманий від вирощування сої, хоч її посівні площі складають лише 11% від загальних площ посівів. Також отриманий прибуток від вирощування та реалізації соняшнику.

Попри те, що в 2023 році Україна звільняла окуповані території та розмінювала землі, декілька мільйонів гектарів залишились необробленими через неможливість вести там будь-яку виробничу діяльність. Але, через сприятливі для сільського господарства погодні умови врожайність вирощуваних культур в 2023 році значно зросла і компенсувала втрати площ. Урожайність зернових – а особливо ячменю і пшениці в деяких регіонах досягла рекордного рівня. За статистичними даними в середньому з 1 гектара в 2022 році було зібрано 45,8 центнера зернових, а 2023 році – 51,8 центнера з гектару [7].

За даними Української зернової асоціації в новий сезон після 2022 року наша країна мала невеликий запас – 2 млн т зерна. Розмір запасів в 2023 році буде

Таблиця 1

Валовий збір та врожайність основних с/г культур станом на 01.11.2023 р.

Культура	Зібрана площа, тис.га	Врожайність, ц/га	Валовий збір, тис.т
Зернові культури, в т.ч.:			
Пшениця	4694,5	47,7	22409,0
Ячмінь	1504,0	39,2	5890,0
Горох	154,4	25,8	398,2
Кукурудза	2420,1	70,8	17133,0
Гречка	138,7	14,9	206,5
Просо	78,7	22,7	178,6
Інші зернові	333,8		969,3
Олійні культури, в т.ч.:			
Ріпак	1396	28,7	4005,0
Соняшник	4776,3	23,7	11310,0
Соя	1765,6	26,3	4643,0
Цукрові буряки	183,8	475,0	8729,2

Джерело: за даними Міністерства аграрної політики та продовольства України

залежати від темпів експорту і може становити 49 млн т при умові, що працюватимуть порти, залізничні та автомобільні переходи.

Обсяги експорту аграрної продукції України в 2023 році в п'ять разів більші, ніж експорт продукції металургії. В 2023 році аграрні підприємства всіх форм власності зібралли 33,7 млн тонн нового врожаю [8].

Станом на 1 листопада 2023 року зернових культур зібрано 47 млн 184 тис.т, олійних культур – 19,958 тис.т, цукрових буряків – 8729,2 тис.т (табл. 1).

Станом на 1 вересня 2023 року Українські виробники отримали доходів на суму 6,1 мільярдів доларів США від експорту зернових культур (пшениці, ячменю, кукурудзи, жита, гречки, сорго). Це чверть від всієї продукції, експортованої за кордон за цей період [9]. В тому числі пшениці було експортовано 1,2 млн т, це на 36% вище показника за такий же період в 2022 році.

Висновки. У 2023 році Україна продовжує долати наслідки скорочення експорту сільськогосподарської продукції, які виникли через повномасштабне вторгнення Росії.

Через логістичні ускладнення імпорту ресурсів в нашу країну та ріст цін на енергоносії, в 2022 році значно виросли витрати добрива, паливно-мастильні матеріали та засоби захисту рослин. Хоча в 2023 році ціни на деякі види імпортової продукції дещо знизилися і дещо стабілізувалась ситуація з більшістю поставок, проте вони не сягнули рівня, який був до початку повномасштабного вторгнення. Тому і спостерігається скорочення використання добрив та інших матеріально-технічних ресурсів.

Як наслідок всіх факторів, які вплинули на розвиток сільського господарства в Україні з початком повномасштабного вторгнення РФ, ключовими факторами впливу на виробництво аграрної продукції в наступні роки будуть ціни на ринках експорту, логістичні витрати, ціни на енергоресурси та динаміка курсу валют.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

- Government portal. Government, World Bank, European Commission and UN present report on damage caused to Ukraine by russia during a year of war. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uriad-ukrainy-svitovyi-bank-ievropeiska-komisii-ta-oon-prezentuvaly-zvit-shchodo-zbytktiv-ukrainy-zavdanykh-rf-za-rik-viiny> (дата звернення 21.10.2023)
- Agribusiness Ukraine, 9th edition of the infographic guide: "Agribusiness of Ukraine during the war", Agribusiness Ukraine, accessed 16 June 2023 URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022-eng/> (дата звернення 12.12.2023)
- EU takes steps to suspend all duties on imports from Ukraine, European Commission, 27 April 2022. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2671 (дата звернення 12.12.2023)
- Виробництво трьох із п'яти основних культур залишиться збитковим ха результатоми 2023 – дослідження «УКРАЇНА: Вплив війни на прибутковість сільськогосподарського виробництва». URL: <https://www.agroperspectiva.com/ru/news/190130> (дата звернення 09.11.2023)
- Криволап К. Як війна змінила економічну географію країни. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/19/705648/> (дата звернення: 26.12.2023)
- Бережна Т. За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh> (дата звернення 02.03.2023)
- Гордійчук Д. Цьогорічний урожай в Україні перевищує очікування, але радити зарано. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/5/703942/> (дата звернення 05.12.2023)
- Жнива 2023. В Україні намолочено 337 млн тонн зернових та олійних культур. <https://minagro.gov.ua/news/zhniva-2023-v-ukrayini-namolocheno-337-mln-tonn-zernovih-ta-olijnih-kultur> (дата звернення 03.11.2023)
- Гвоздьова О., Корнилюк З. Сильне плече аграріїв. За вісім місяців 2023-го агросектор приніс Україні у п'ять разів більше виручки, ніж металургія. Які країни купують українське? Дослідження. URL: <https://forbes.ua/money/silne-pleche-agrariiv-za-visim-misyatsiv-2023-go-agrosetor-prinis-ukraini-u-pyat-raziv-bilshe-uiruchki-nizh-metallurgiya-zagalom-mi-eksportuvalitovariv-na-245-mlrd-yaki-kraini-kupuyut-ukrainskedosl-11102023-16579> (дата звернення 13.10.2023)

REFERENCES:

- Government portal. World Bank, Government of Ukraine, European Union, United Nations, Rapid Damage and Needs Assessment, World Bank Group, March 2023 Available at: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/uriad-ukrainy-svitovyi-bank-ievropeiska-komisii-ta-oon-prezentuvaly-zvit-shchodo-zbytktiv-ukrainy-zavdanykh-rf-za-rik-viiny> (accessed 21.10.2023)
- Agribusiness Ukraine, 9th edition of the infographic guide: "Agribusiness of Ukraine during the war", Agribusiness Ukraine, accessed 16 June 2023 Available at: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2022-eng/> (accessed 12.12.2023)
- EU takes steps to suspend all duties on imports from Ukraine, European Commission, 27 April 2022. Available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_2671 (accessed 12.12.2023)
- Vyrobnystvo trokh iz piaty osnovnykh kultur zalyshyt'sia zbytkovym kha rezultatmy 2023 – doslidzhennia «UKRAINA: Vplyv viiny na prybutkovist silskohospodarskoho vyrobnystva» [The production of three of the five main crops will remain unprofitable according to the results of 2023 – study «UKRAINE: The impact of war on the profitability of agricultural production»]. Available at: <https://www.agroperspectiva.com/ru/news/190130> (accessed 09.11.2023)
- Kryvolap K. (2023) Yak viina zminyla ekonomichnu heohrafiu krainy [How the war changed the economic geography of the country] Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/19/705648/> (accessed 26.12.2023)
- Berezhna T. (2023) Za rik viiny v bilsh bezpechni rehiony relokovano 800 pidpriemstv [During the year of the war, 800 enterprises were relocated to safer regions]. Available at: <https://www.me.gov.ua/News/>

- Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh (accessed 02.03.2023)
7. Hordiichuk D. (2023) Tsohorichnyi urozhai v Ukraini perevyshchuie ochikuvannia, ale radity zarano [This year's harvest in Ukraine exceeds expectations, but it is too early to rejoice]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/09/5/703942/> (accessed 05.12.2023)
  8. Zhnyva 2023. V Ukraini namolocheno 337 mln tonn zernovykh ta oliinykh kultur [Harvest 2023. 337 million tons of grain and oil crops were threshed in Ukraine] Available at: <https://minagro.gov.ua/news/zhnyva-2023-v-ukrayini-namolocheno-337-mln-tonn-zernovih-ta-oliinykh-kultur> (accessed 03.11.2023)
  9. Hvozдова О., Kornylіuk Z. (2023) Sylne pleche ahrariiv. Za visim misiatsiv 2023-ho ahrosektor prynis Ukraini u piat raziv bilshe vyruchky, nizh metalurhiia. Yaki krainy kupuiut ukrainske? Doslidzhennia [Strong shoulder of agrarians. In eight months of 2023, the agricultural sector brought Ukraine five times more revenue than metallurgy. Which countries buy Ukrainian? Researc]. Available at: : <https://forbes.ua/money/silne-pleche-agrariiv-za-visim-misyatsiv-2023-go-agrosektor-prinis-ukraini-u-pyat-raziv-bilshe-viruchki-nizh-metalurgiya-zagalom-mi-eksportovali-tovariiv-na-245-mlrd-yaki-kraini-kupuyut-ukrainske-dosli-11102023-16579> (accessed 13.10.2023)

Витопова В.А. Дослідження стану та проблем сільського господарства України в умовах воєнного часу

Мета статті – дослідити сучасний стан сільського господарства України та проблем, що виникли з початку повномасштабної війни з РФ. **Методи досліджень.** В процесі розробки використовувалися математично-статистичні методи, метод порівняння, розрахунково-конструктивний, балансовий та інші. **Результати досліджень.** Проаналізовано сучасний стан та висвітлені основні проблеми агропромислового комплексу України в умовах воєнного часу. Визначені причини, які стримують розвиток і уповільнюють темпи відновлення аграрного бізнесу в країні. Сільське господарство України в 2022 році втратило понад 40 млрд дол. США в першу чергу через втрату посівних площ, зниження врожайності, виникнення додаткових витрат на логістику, скорочення експорту сільськогосподарських товарів. Від початку повномасштабного вторгнення 840 підприємств було релоковано з небезпечних регіонів. Попри складнощі, з якими зіткнулася Україна, аграріям все ж таки вдалося на достатніх рівнях виробляти зернові та олійні культури, і навіть не тільки для внутрішнього споживання, а й для експортування. Хоча у 2023 році спостерігається зниження збитків у виробників агропродукції від вирощування зернових та олійних культур, все ж таки вирощування трьох з п'яти культур залишилось збитковим. Наразі прибуток був отриманий від вирощування сої, хоч її посівні площі складають

лише 11% від загальних площ посівів. Також отриманий прибуток від вирощування та реалізації соняшнику. **Висновки.** На протязі 2022–2023 років максимальний вплив на прибутки від реалізації продукції сільського господарства мали логістика експорту та значне підвищення цін на ПММ та інші матеріально-технічні ресурси. Хоча в 2023 році ціни на деякі види імпортової продукції дещо знизилися і дещо стабілізувалась ситуація з більшістю поставок, проте вони не сягнули рівня, який був до початку повномасштабного вторгнення. Тому і спостерігається скорочення використання добрив та інших матеріально-технічних ресурсів. Як наслідок всіх факторів, які вплинули на розвиток сільського господарства в Україні з початком повномасштабного вторгнення РФ, ключовими факторами впливу на виробництво аграрної продукції в наступні роки будуть ціни на ринках експорту, логістичні витрати, ціни на енергоресурси та динаміка курсу валют.

Ключові слова: економіка, агропромисловий комплекс, ефективність виробництва, воєнний час, експорт продукції, собівартість.

Vytopova V.A. Study of the state and problems of agriculture in Ukraine in wartime conditions

The purpose of the article is to investigate the current state of agriculture in Ukraine and the problems that have arisen since the beginning of the full-scale war with the Russian Federation. Research methods. In the development process, mathematical and statistical methods, the method of comparison, calculation-constructive, balance and other methods were used. Research results. The current state is analyzed and the main problems of the agricultural complex of Ukraine in wartime conditions are highlighted. The reasons that hold back development and slow down the pace of agrarian business recovery in the country have been determined. In 2022, the agriculture of Ukraine lost more than 40 billion dollars USA primarily due to the loss of acreage, a decrease in yield, the occurrence of additional costs for logistics, and a reduction in the export of agricultural goods. Since the beginning of the full-scale invasion, 840 enterprises have been relocated from dangerous regions. During 2022-2023, export logistics and a significant increase in prices for fuel and other material and technical resources had the maximum impact on profits from the sale of agricultural products. Although the prices of some imported products decreased somewhat in 2023 and the situation of most supplies stabilized somewhat, they did not reach the level they were before the start of the full-scale invasion. That is why there is a reduction in the use of fertilizers and other material and technical resources. As a result of all the factors that affected the development of agriculture in Ukraine with the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation, the key factors affecting the production of agricultural products in the following years will be prices on export markets, logistics costs, prices for energy resources and the dynamics of the exchange rate.

Key words: economy, agro-industrial complex, production efficiency, wartime, product export, cost price.